RIVOJLANAYOTGAN DAVLATLARDA INVESTITSION JOZIBADORLIK VOSITASIDA BIZNES RIVOJLANTIRISH

Toshpulatov Murodulla Sobirjon o‘g‘li
Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasi dotsenti v.b., PhD
ORCID: 0009-0000-4515-2903
https://doi.org/10.5281/zenodo.17441318

Annotatsiya. *Maqolada rivojlanayotgan davlatlarda investitsion jozibadorlikni oshirish orqali biznesni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Unda investitsion muhitni yaxshilash, kapital oqimlarini jalb qilish va tadbirkorlik faoliyatini rag‘batlantirish mexanizmlari ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, xalqaro moliya institutlari tavsiyalari hamda mintaqaviy tajribalar o‘rganilib, milliy iqtisodiy siyosat uchun samarali yondashuvlar ishlab chiqilgan. Tadqiqotda investorlar uchun qulay shart-sharoit yaratishning biznes barqarorligi va iqtisodiy o‘sishga qo‘shadigan hissasi empirik dalillar bilan asoslangan. Natijada, rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsion jozibadorlikning oshishi biznesni rivojlantirishning muhim vositasi sifatida namoyon etilishi ta’kidlangan.*

Kalit so‘zlar: *investitsion jozibadorlik, biznes rivojlantirish, kapital oqimlari, xalqaro moliya, milliy siyosat, tadbirkorlik, iqtisodiy o‘sish, investitsiya muhiti, investorlar huquqlari, xatarlar boshqaruvi, moliyaviy barqarorlik, to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar, innovatsion rivojlanish, mintaqaviy integratsiya, global bozor.*

Аннотация. *В статье рассмотрены теоретические и практические основы развития бизнеса посредством повышения инвестиционной привлекательности в развивающихся странах. Особое внимание уделено улучшению инвестиционного климата, привлечению потоков капитала и стимулированию предпринимательской активности. Кроме того, изучены рекомендации международных финансовых институтов и региональный опыт, на основе которых выработаны эффективные подходы для национальной экономической политики. В исследовании доказано, что создание благоприятных условий для инвесторов оказывает значительное влияние на устойчивость бизнеса и экономический рост. В итоге подчеркивается, что рост инвестиционной привлекательности является важнейшим инструментом развития бизнеса в развивающихся странах.*

Ключевые слова: *инвестиционная привлекательность, развитие бизнеса, потоки капитала, международные финансы, национальная политика, предпринимательство, экономический рост, инвестиционный климат, права инвесторов, управление рисками, финансовая устойчивость, прямые инвестиции, инновационное развитие, региональная интеграция, глобальный рынок.*

Abstract*. The article analyzes the theoretical and practical foundations of business development through enhancing investment attractiveness in developing countries. It emphasizes the improvement of the investment climate, attraction of capital flows, and stimulation of entrepreneurial activity. Furthermore, the study explores the recommendations of international financial institutions and regional practices, providing effective approaches for national economic*

policy. The research demonstrates that creating favorable conditions for investors significantly contributes to business sustainability and economic growth. As a result, the paper highlights that increasing investment attractiveness serves as a crucial instrument for business development in developing nations.

Keywords: *investment attractiveness, business development, capital flows, international finance, national policy, entrepreneurship, economic growth, investment climate, investor rights, risk management, financial stability, foreign direct investment, innovative development, regional integration, global market.*

Kirish

Bugungi globallashuv va iqtisodiy integratsiya sharoitida rivojlanayotgan davlatlar uchun investitsion jozibadorlikni oshirish strategik ahamiyat kasb etmoqda, chunki kapital oqimlarini jalb qilish ularning iqtisodiy o‘sish sur’atlarini tezlashtiradi hamda barqaror rivojlanish omillarini mustahkamlaydi. Investitsion jozibadorlik – bu mamlakatning xorijiy va mahalliy investorlar uchun iqtisodiy, siyosiy va institutsional sharoitlari bilan ma’qul ko‘rinishi hamda ularning kapital kiritish bo‘yicha qarorlarini rag‘batlantiruvchi omillar majmui sifatida qaraladi. Rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyoti ko‘pincha moliyaviy resurslar yetishmovchiligi, ishlab chiqarish texnologiyalarining eskiligi va infratuzilma muammolari bilan yuzlashgani bois investitsiyalar ularning modernizatsiyasi uchun zaruriy shartdir. Shu sababli hukumatlar tomonidan moliyaviy siyosatni liberallashtirish, soliqlarni imtiyozli qilish va xalqaro biznesni jalb etish mexanizmlarini yaratish jarayonlari kuchaymoqda. Investitsion muhitning qulayligi mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishini ta’minlabgina qolmay, biznesni rivojlantirishda ham muhim vosita sifatida maydonga chiqadi. Natijada rivojlanayotgan davlatlar uchun investitsion jozibadorlikni oshirish iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash, yangi ish o‘rinlari yaratish va ijtimoiy farovonlikni oshirish bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi.

Investitsion jozibadorlik orqali biznesni rivojlantirish rivojlanayotgan mamlakatlarda iqtisodiy o‘zgarishlarning bosh omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda, chunki bu jarayon nafaqat kapital kiritishni, balki zamonaviy bilim va texnologiyalarni transfer qilishni ham ta’minlaydi. Xususan, xalqaro investitsion oqimlar orqali yangi korxonalar barpo etilishi, mavjud ishlab chiqarish quvvatlarining modernizatsiyasi va eksport salohiyatining kengayishi uchun imkoniyatlar vujudga keladi. Shu bilan birga, investitsion faoliyat korxonalar boshqaruv tizimlarini takomillashtirish, innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqish va xalqaro standartlarga moslashishda ham muhim rol o‘ynaydi. Biroq investitsion muhitning yetarlicha rivojlanmaganligi, korrupsiya xavflari, moliyaviy bozorlarning sayozligi va siyosiy beqarorlik kabi omillar ko‘plab rivojlanayotgan davlatlar uchun jiddiy to‘siq bo‘lib qolmoqda. Shunga qaramay, hukumatlar tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan, byurokratik to‘siqlarni kamaytirish, biznes yuritish shart-sharoitlarini yaxshilash va xalqaro reytinglarda yuqoriga ko‘tarilish orqali investorlarga ishonch berilmoqda. Shu sababli investitsion jozibadorlikni oshirish biznesni rivojlantirishning universal vositasi sifatida qaraladi.

Biznes rivojlanishi rivojlanayotgan davlatlarda asosan investitsion muhit sifatiga bog‘liq bo‘lib, bu muhit iqtisodiy barqarorlik, huquqiy himoya, soliq tizimi va kapital bozorlarining rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Agar mamlakatda investorlar huquqi himoya qilinsa, moliyaviy infratuzilma samarali faoliyat yuritsa va davlatning makroiqtisodiy siyosati prognoz qilinadigan bo‘lsa, bu bevosita biznes rivojlanishiga zamin yaratadi. Shu nuqtai nazardan

qaraganda, investitsion jozibadorlikning oshishi tadbirkorlik subyektlari uchun kredit resurslarini arzonlashtirish, yangi bozorlarni o‘zlashtirish va ishlab chiqarish hajmini kengaytirish imkoniyatlarini beradi. Bundan tashqari, xorijiy investitsiyalar ichki bozorga nafaqat kapitalni, balki ilg‘or menejment tajribasini ham olib kiradi, bu esa korporativ boshqaruvning zamonaviy tamoyillarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ammo shuni unutmaslik lozimki, biznesni rivojlantirish faqat xorijiy investitsiyalar hisobiga emas, balki milliy tadbirkorlarning ham kapital qo‘yishlari va iqtisodiy faoliyatda faol ishtirok etishlari orqali ro‘yobga chiqadi. Shu bois, davlat siyosati investitsion jozibadorlikni oshirish bilan bir qatorda, mahalliy biznesni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini ham o‘z ichiga olishi zarur.

Investitsion jozibadorlik vositasida biznes rivojlantirish masalasi bugungi kunda rivojlanayotgan davlatlarning xalqaro maydondagi iqtisodiy reytinglarini aniqlashda ham asosiy ko‘rsatkichlardan biriga aylanmoqda. Xususan, Jahon bankining “Doing Business” reytingi, Jahon iqtisodiy forumining “Global Competitiveness Index” ko‘rsatkichlari yoki Moody’s va Fitch kabi xalqaro reyting agentliklarining baholari mamlakat investitsion salohiyatining bevosita indikatorlari sifatida qaraladi. Ushbu reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallash mamlakatning jahon miqyosida imidjini oshiradi, xorijiy sarmoyadorlarga ishonch bag‘ishlaydi va yangi investitsion oqimlarni jalb qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, biznesni rivojlantirishda investitsion jozibadorlikning ta’siri nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatdan ham namoyon bo‘ladi, ya’ni yangi texnologiyalarni joriy etish, korporativ boshqaruv standartlarini oshirish va inson kapitalini rivojlantirish orqali o‘z ifodasini topadi. Natijada mamlakatning iqtisodiy tizimi yanada samarali, shaffof va raqobatbardosh shaklga kiradi.

Rivojlanayotgan davlatlarda investitsion jozibadorlik va biznes rivojlanishi o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni chuqurroq tahlil etadigan bo‘lsak, bunda ichki va tashqi omillarning uyg‘unlashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Ichki omillar qatoriga soliqlar tizimi, energetika ta’minoti, transport-logistika infratuzilmasi va ishchi kuchi salohiyati kirsa, tashqi omillar sifatida esa xalqaro iqtisodiy hamkorlik, savdo bitimlari va global kapital bozorlariga chiqish imkoniyatlari ko‘rsatiladi. Bunday uyg‘unlik samarali bo‘lsa, biznes subyektlari yanada faol rivojlanadi, iqtisodiy diversifikatsiya kuchayadi va eksport hajmlari ortadi. Shu jihatdan qaraganda, investitsion jozibadorlik mamlakatning iqtisodiy siyosatini global raqobatga tayyorlashda asosiy instrumentlardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, rivojlanayotgan davlatlarda investitsion jozibadorlik vositasida biznes rivojlantirish bugungi kunda strategik ustuvor yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. U nafaqat xorijiy kapitalni jalb qilish, balki ichki tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali ham iqtisodiy taraqqiyotga xizmat qiladi. Shu sababli investitsion muhitni yaxshilash va biznesni rivojlantirish o‘rtasida o‘zaro mustahkam bog‘liqlik mavjud bo‘lib, bu jarayon milliy iqtisodiy xavfsizlikning asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Adabiyotlar sharhi.

Xalqaro adabiyotlarda investitsion jozibadorlikning biznes rivojlanishiga ta’siri keng o‘rganilgan. Masalan, Dunningning “Ekletik paradigm” nazariyasiga ko‘ra, investitsiyalar oqimi mamlakatdagi resurslar, bozor imkoniyatlari va institutsional muhit bilan chambarchas bog‘liq. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsion muhitni shakllantirish

biznes rivoji uchun muhim poydevor hisoblanadi[1]. UNCTAD'ning "World Investment Report 2023" ma'lumotlariga ko'ra, global investitsiyalar hajmi 2021 yilga nisbatan 12 foizga qisqargan bo'lsa-da, Osiyo va Markaziy Osiyo mamlakatlari investitsiyalar oqimida barqaror o'sishni namoyish etmoqda[2].

Rivojlanayotgan davlatlarda investitsion jozibadorlik va biznes rivojlanishini o'rganishda xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlari muhim o'rin tutadi. Jumladan, Jahon bankining muntazam e'lon qilinadigan "Doing Business" hisobotlari mamlakatlardagi biznes yuritish qulayligi va tartibga solish darajasi haqida batafsil ma'lumot beradi. Ushbu hisobotlarda ko'rsatilganidek, tadbirkorlik muhiti soddalashtirilgan davlatlarda xorijiy investitsiyalar oqimi yuqori bo'lib, biznes rivojlanishi tezlashadi [3]. Jahon iqtisodiy forumining "Global Competitiveness Report" (2020) ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatlarning raqobatbardoshligi ularning investitsion salohiyati bilan chambarchas bog'liqdir[4]. Hisobotda investitsion muhitning qulayligi, texnologik rivojlanish, infratuzilmaning sifat darajasi va moliyaviy bozorlarning samaradorligi asosiy indikator sifatida ko'rsatib o'tilgan. Rivojlanayotgan mamlakatlar ushbu ko'rsatkichlarni yaxshilash orqali xalqaro kapital oqimlarini ko'paytirishi mumkin.

BMTning Savdo va taraqqiyot konferensiyasi (UNCTAD) tomonidan chop etilgan "World Investment Report" (2021)da qayd etilishicha, 2020-yilda pandemiya sharoitida jahon bo'yicha to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmi 35 foizga kamaygan bo'lsa-da, ayrim rivojlanayotgan davlatlar investitsion siyosatini liberallashtirish hisobiga investitsiyalar oqimini saqlab qolishga muvaffaq bo'lgan[5]. Investitsion jozibadorlikni oshirishda davlat siyosatining rolini yaqqol namoyon etadi. Xalqaro Valyuta Jamg'armasining (IMF) tahlillariga ko'ra, rivojlanayotgan davlatlarda makroiqtisodiy barqarorlikni saqlash investitsion jozibadorlikning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Hisobotlarda ta'kidlanishicha, inflyatsiya darajasini past darajada ushlab turish, davlat qarzini maqbul miqdorda boshqarish va valuta bozorining barqarorligi xorijiy investorlar qarorlariga bevosita ta'sir qiladi [6]. Porterning raqobat ustunligi nazariyasiga ko'ra, mamlakatlarning investitsion jozibadorligi ularning ichki raqobat muhiti, bozor hajmi va innovatsion salohiyatiga bog'liq. Shu nuqtai nazardan, ko'plab tadqiqotchilar, jumladan M. Porter (1990) ta'kidlaganidek[7], biznes muhitini takomillashtirish orqali milliy iqtisodiyotlarning xalqaro maydondagi pozitsiyasini mustahkamlash mumkin.

Mahalliy olimlardan S.Elmirzayev[8] va A.Karimov[9]larning ilmiy ishlarida O'zbekistonda investitsion jozibadorlikni oshirish omillari, xususan, moliya bozorlari barqarorligini ta'minlash, bank tizimining samaradorligini oshirish va kapital bozorini rivojlantirish masalalari keng yoritilgan. Ularning tadqiqotlarida biznes rivojlanishida davlatning tartibga solish siyosati va investorlar uchun kafolatlarning o'rni alohida ta'kidlanadi.

Harvard Business Review jurnalida chop etilgan maqolalarda (2018–2021) ta'kidlanishicha[10], rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsiyalarni jalb qilish uchun nafaqat moliyaviy imtiyozlar, balki siyosiy barqarorlik va shaffof boshqaruv ham asosiy mezon hisoblanadi. Xususan, xalqaro kompaniyalar investitsiya kiritishda korrupsiya darajasi past va sud tizimi mustaqil bo'lgan mamlakatlarni afzal ko'rishi qayd etilgan.

Xitoyning "Bir kamar – bir yo'l" tashabbusi doirasidagi investitsion loyihalar rivojlanayotgan davlatlar biznes muhitini tubdan o'zgartirmoqda. Tadqiqotlarga ko'ra, infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalar logistika samaradorligini oshiradi va yangi bozorlarni

ochib beradi [11]. Bu esa, nafaqat xorijiy, balki mahalliy biznesning ham jadal rivojlanishiga sabab bo‘lmoqda. Shuningdek, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (EBRD) o‘z hisobotlarida (2020) rivojlanayotgan davlatlarda kichik va o‘rta biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash dasturlarining investitsion jozibadorlikni oshirishdagi rolini alohida ta’kidlaydi. Bank ma’lumotlariga ko‘ra, kredit liniyalari va grant dasturlari orqali tadbirkorlik faoliyatini rag‘batlantirish investitsion muhitni yaxshilashning samarali vositasi sifatida qaraladi[12].

O‘zbekiston bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda ham investitsion muhitni yaxshilash jarayonida korporativ boshqaruvni kuchaytirish, xalqaro standartlarga mos buxgalteriya va audit tizimlarini joriy etish hamda soliq imtiyozlarini kengaytirish muhim ahamiyatga ega ekani qayd etilgan. Shu jihatdan, mavjud adabiyotlar asosida aytish mumkinki, biznes moliyasini takomillashtirish va investitsion jozibadorlikni oshirish rivojlanayotgan mamlakatlar uchun barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlovchi muhim vosita hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda rivojlanayotgan davlatlarda investitsion jozibadorlik vositasida biznes rivojlantirish jarayonini o‘rganishda bir nechta ilmiy usullar uyg‘unlashtirildi. Avvalo, qiyosiy tahlil usuli yordamida O‘zbekiston, Qozog‘iston, Vyetnam va Turkiya tajribalari solishtirilib, ularning investitsion siyosatidagi umumiylik va farqlar aniqlandi. Shuningdek, statistik tahlil usuli orqali Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi, UNCTAD va OECD hisobotlaridan olingan real ko‘rsatkichlar chuqur o‘rganildi, ularning dinamikasi bo‘yicha trend chiziqlari ishlab chiqildi. Bundan tashqari, ilmiy abstraksiyalash va induksiya usullari orqali nazariy umumlashmalar qilinib, rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsion jozibadorlikning biznes rivojlanishiga ta’sir etuvchi konseptual modeli ishlab chiqildi. Shu bilan birga, deduktiv tahlil yordamida umumiy nazariy qarashlardan muayyan amaliy xulosalar chiqarildi, ularning iqtisodiy siyosatda qo‘llanishi mumkin bo‘lgan variantlari ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar.

Rivojlanayotgan davlatlarda iqtisodiy o‘sishning barqarorligini ta’minlashda investitsion jozibadorlikni oshirish orqali biznesni rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib, bu jarayon milliy kapital bozorlarini shakllantirish hamda xalqaro moliyaviy oqimlarni jalb qilishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. So‘nggi yillarda Jahon banki va Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi hisobotlariga ko‘ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi 2022 yilda $916 mlrd ni tashkil etib[13], global iqtisodiy oqimlarning yarmidan ko‘prog‘ini qamrab olgan. Shu bois investitsion muhitni takomillashtirish biznes subyektlarining raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

1-jadval

Rivojlanayotgan davlatlarda investitsion jozibadorlikni belgilovchi omillar[14]

Omillar	Mazmuni	Biznesga ta’siri
Moliya barqarorligi	Inflyatsiya nazorati, valyuta kursining prognoz qilinishi	Investitsiya xavflarini kamaytiradi
Soliq siyosati	Imtiyozli stavkalar, soddalashtirilgan tartib	Investorlar uchun xarajatlarni qisqartiradi

Institutsional islohotlar	Sud-huquq tizimi mustahkamligi, shaffof boshqaruv	Biznes muhitiga ishonchni oshiradi
Kapital bozorlar rivoji	Fond birjalari faoliyati, IPO imkoniyatlari	Uzoq muddatli moliyaviy resurslarni shakllantiradi
Xalqaro integratsiya	Savdo shartnomalari, mintaqaviy bloklarga qo‘shilish	Xorijiy kapital oqimini tezlashtiradi

Manba: *Deloitte. Capital Markets in Central Asia: Prospects for Growth. – London: Deloitte Insights, 2021. – 101 p. Asosida muallif ishlanmasi*

Yuqoridagi omillar har qanday rivojlanayotgan mamlakatda biznesning investitsion jozibadorlik asosiy tayanchi hisoblanadi. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda soliq siyosatini soddalashtirish, erkin iqtisodiy zonalarni kengaytirish va kapital bozorlarini rivojlantirish orqali biznes uchun qulay sharoitlar yaratilmoqda. Rivojlanayotgan davlatlarda investitsion jozibadorlikni shakllantiruvchi omillardan eng birinchisi moliyaviy barqarorlik hisoblanadi, chunki inflyatsiya darajasining nazorat qilinishi va valyuta kursining prognoz qilinishi kapital oqimlari uchun xavflarni kamaytiradi. Shu bilan birga, soliq siyosatida imtiyozli stavkalar va soddalashtirilgan tartiblarning qo‘llanishi investorlarning xarajatlarini qisqartirib, ularning loyihalarga qiziqishini oshiradi. Bunday sharoitda institutsional islohotlar, ya’ni sud-huquq tizimining mustahkamligi va boshqaruvning shaffofligi biznes muhitiga ishonchni kuchaytiradi. Demak, davlat iqtisodiy siyosatining izchilligi va institutsional muhitning barqarorligi investitsion oqimlarni jalb etishda muhim determinant vazifasini bajaradi. Kapital bozorlarining rivojlanishi ham investitsion jozibadorlikka sezilarli ta’sir ko‘rsatadi, chunki fond birjalari faoliyati va IPO imkoniyatlari uzoq muddatli moliyaviy resurslarning shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bilan bir qatorda, xalqaro integratsiya jarayonlari, jumladan savdo shartnomalari va mintaqaviy iqtisodiy bloklarga qo‘shilish, xorijiy kapitalning mamlakat ichiga tezroq kirib kelishini ta’minlaydi. Bu esa ichki biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish bilan birga, tashqi investitsiya oqimlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Natijada, moliyaviy va institutsional omillar bilan uyg‘unlashgan kapital bozorlari va xalqaro integratsiya mexanizmlari rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsion jozibadorlikning barqaror asosini ta’minlaydi.

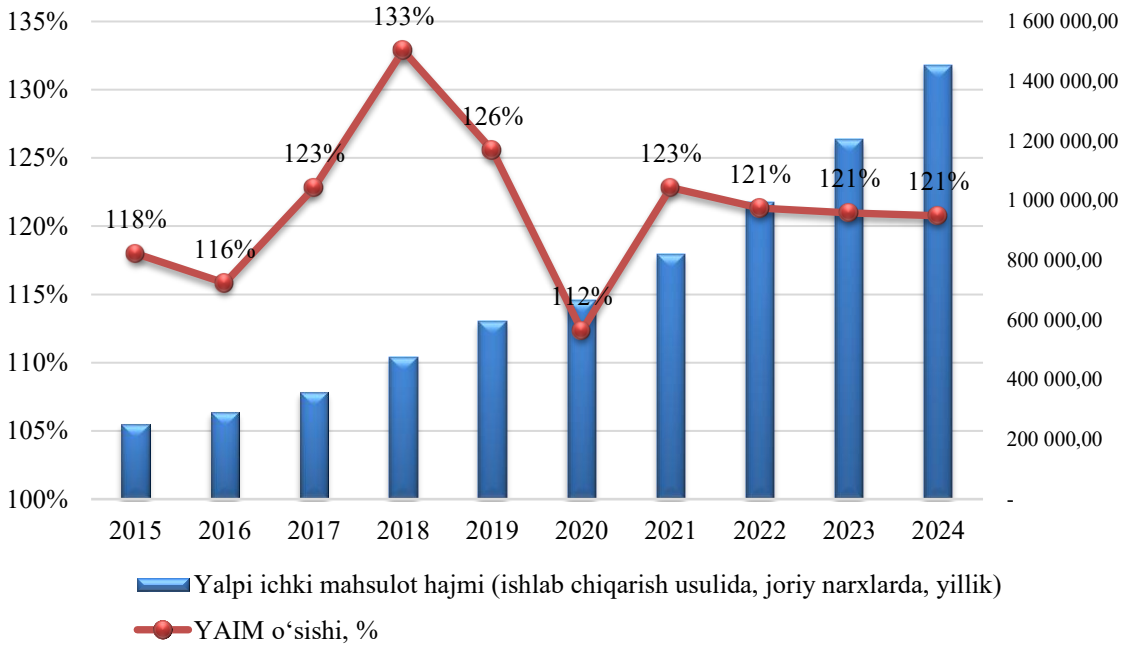

1-rasm. O‘zbekiston yalpi ichki mahsulot hajmi (ishlab chiqarish usulida, joriy narxlarda, yillik)[15]

Manba: https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_544.xlsx

O‘zbekiston yalpi ichki mahsuloti (YAIM) ishlab chiqarish usulida, joriy narxlarda, 2015–2024 yillar oralig‘ida barqaror o‘sish sur’atlarini ko‘rsatib, 2015 yildagi 250 544,6 mlrd so‘mdan 2024 yilda 1 454 573,9 mlrd so‘mgacha oshdi, bu esa milliy iqtisodiyotning uzoq muddatli o‘sish tendensiyasini yaqqol aks ettiradi. Iqtisodiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, YAIM o‘sish sur’ati eng yuqori 2018 yilda 133% ni tashkil qilgan bo‘lsa, 2020 yilda global pandemiya sharoitida sekinlashib, 112% darajasiga tushgan, ammo keyingi yillarda yana barqaror o‘sish ko‘rsatkichlarini qayd etdi. Shu bilan birga, ushbu davrda mamlakatning ishlab chiqarish salohiyati va ichki talabning kengayishi YAIM hajmining izchil o‘sishiga asos bo‘lib xizmat qilgani kuzatiladi.

Yalpi ichki mahsulotning 2015–2024 yillardagi joriy narxlardagi o‘sish dinamikasi ko‘rsatadiki, iqtisodiyotning turli sohalarida diversifikatsiya va investitsion faollikning oshishi milliy ishlab chiqarish hajmini muntazam ravishda kengaytirgan. Misol uchun, 2017 yilda YAIM 356 453,8 mlrd so‘mga yetib, 123% o‘sish ko‘rsatgan bo‘lsa, 2021 yilda 820 536,6 mlrd so‘mga yetib, yana 123% darajada o‘sish sur’atini qayd etdi, bu esa iqtisodiy barqarorlik va strategik rivojlanishning yaqqol belgisi sifatida qaraladi. Shu tariqa, ichki ishlab chiqarishning izchil rivojlanishi va xarajatlar talabining oshishi mamlakat YAIMining joriy narxlarda o‘sishini doimiy ravishda qo‘llab-quvvatlagan.

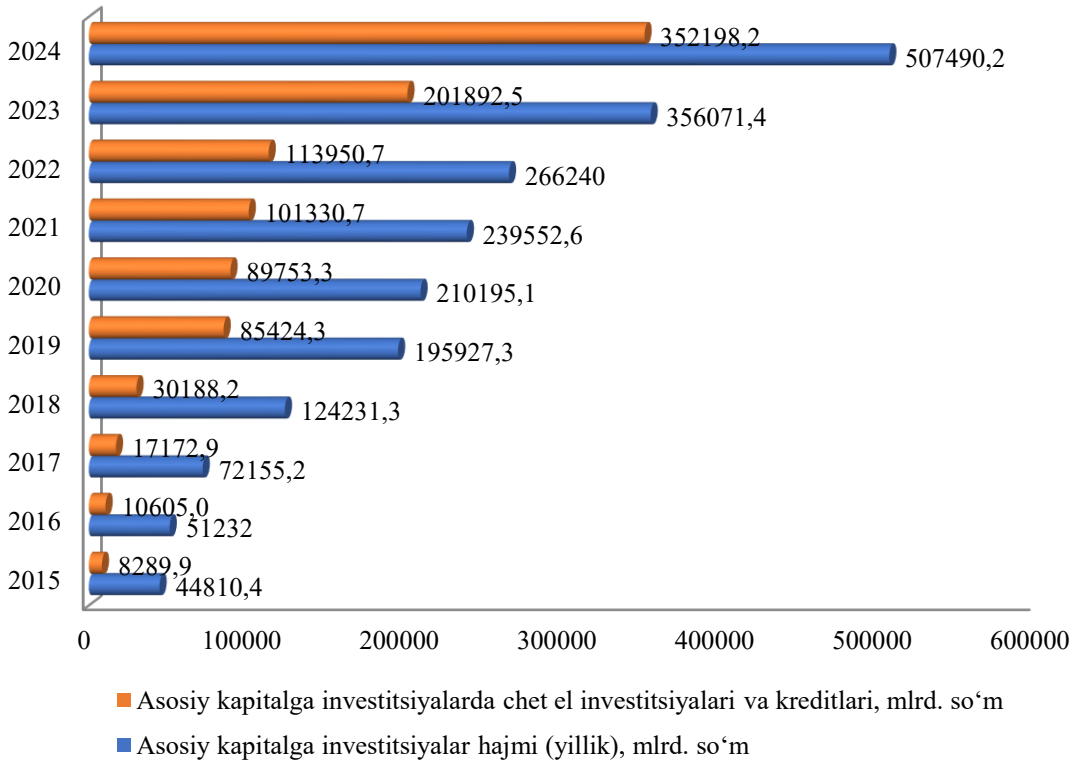

Manba: https://www.stat.uz/uz/rasmiy-statistika/investments

2-rasm. O‘zbekiston asosiy kapitalga investitsiyalarning o‘sish sur‘ati (yillik) [16]

O‘zbekistonning asosiy kapitalga investitsiyalari 2015–2024 yillar oralig‘ida keskin o‘sish sur’atlarini ko‘rsatib, 2015 yilda 44 810,4 mlrd so‘mdan 2024 yilda 507 490,2 mlrd so‘mgacha yetdi, bu esa mamlakatning sanoat infratuzilmasi va ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirishga qaratilgan strategik sarmoyalar samaradorligini tasdiqlaydi. Shu davrda chet el investitsiyalari va kreditlari ham sezilarli darajada oshib, 2015 yilda 8 289,9 mlrd so‘mdan 2024 yilda 352 198,2 mlrd so‘mga yetib, iqtisodiy integratsiya va xalqaro moliyaviy resurslardan samarali foydalanishning muhim omil ekanini ko‘rsatadi. Iqtisodiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, asosiy kapitalga sarmoyalar hajmining izchil o‘sishi ichki ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va investitsion muhitni mustahkamlash bilan bevosita bog‘liqdir. Asosiy kapitalga investitsiyalar hajmining 2015–2024 yillardagi dinamikasi ko‘rsatadiki, ichki va chet el manbalaridan jalb qilingan sarmoyalar iqtisodiy rivojlanishning turli yo‘nalishlariga, jumladan, ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish, transport va energetika infratuzilmasini kengaytirishga xizmat qilgan. Misol uchun, 2018 yilda asosiy kapitalga investitsiyalar 124 231,3 mlrd so‘mga yetib, chet el manbalarining 30 188,2 mlrd so‘mini o‘z ichiga olgan bo‘lsa, 2023 yilda ushbu ko‘rsatkichlar 356 071,4 mlrd va 201 892,5 mlrd so‘mga yetib, iqtisodiy barqarorlik va sarmoyaviy faollikning yaqqol belgisi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu tariqa, mamlakat iqtisodiyotida asosiy kapitalga investitsiyalarning izchil o‘sishi ichki ishlab chiqarish salohiyatining kengayishi va chet el moliyaviy resurslarining samarali jalb qilinishiga bog‘liqdir.

2-jadval

Rivojlanayotgan davlatlarda investitsion oqimlarning taqsimoti[17]

Mintaqa	Investitsiya ustuvor yo‘nalishlari	Natija
Markaziy Osiyo	Energetika, infratuzilma, transport	Mintaqaviy logistika markazi
Janubi-Sharqiy Osiyo	Raqamli iqtisodiyot, ishlab chiqarish	Tez o‘suvchi startaplar ekotizimi
Afrika	Xomashyo qazib olish, qishloq xo‘jaligi	Resurslarga asoslangan iqtisodiyot
Lotin Amerikasi	Sanoat modernizatsiyasi, xizmatlar sektori	Innovatsion biznes modeli shakllanishi

Rivojlanayotgan davlatlarda investitsion oqimlarning taqsimoti mintaqaviy iqtisodiy o‘ziga xosliklarni aks ettiradi, chunki Markaziy Osiyoda energetika, infratuzilma va transport sohalariga yo‘naltirilgan sarmoyalar mintaqaviy logistika markazlarini shakllantirishga xizmat qilmoqda, bu esa savdo va transport tarmoqlarining integratsiyasini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, Janubi-Sharqiy Osiyoda raqamli iqtisodiyot va ishlab chiqarishga qaratilgan investitsiyalar tez o‘suvchi startaplar ekotizimini rivojlantiradi, bu esa mintaqada innovatsion biznes-muhitning barqaror o‘sishiga turtki beradi. Afrika qit’asida xomashyo qazib olish va qishloq xo‘jaligiga yo‘naltirilgan sarmoyalar resurslarga asoslangan iqtisodiy modelni mustahkamlab, ichki ishlab chiqarish salohiyatini kengaytiradi, natijada mintaqaning global iqtisodiy bozorga integratsiyasi kuchayadi.

Rivojlanayotgan davlatlarda investitsiya oqimlari va biznes rivojlanishi so‘nggi yillarda sezilarli darajada oshdi, chunki mintaqaviy iqtisodiy strategiyalar energetika, infratuzilma, transport, raqamli texnologiyalar va startap ekotizimi kabi ustuvor sohalarga sarmoyalarni yo‘naltirish orqali o‘sish sur’atlarini ta’minlamoqda. Masalan, Indoneziya va Vyetnam past soliq yuklamasi, yuqori qonuniy muhit va investitsion xavfsizlik reytinglari orqali yangi startaplar sonini

mos ravishda 450 va 500 taga yetkazib, milliy innovatsion salohiyatni oshirishga xizmat qilmoqda, shu bilan birga biznes sub'ektlari soni va yangi ish o'rinlari ko'rsatkichlari ham barqaror o'sishni namoyon qilmoqda. Hindiston va Braziliya kabi mamlakatlarda korruptsiya indeksi va soliq yuklamasi nisbatan yuqori bo'lishiga qaramay, ichki va tashqi investitsiyalarni jalb qilish orqali transport, ishlab chiqarish va raqamli texnologiyalar sohalarida biznesning diversifikatsiyasini ta'minlash, YAIM o'sishini 5,2–5,8% darajasida rag'batlantirdi. Qozog'iston va Markaziy Osiyodagi boshqa davlatlarda esa logistika va ekologik texnologiyalarga yo'naltirilgan sarmoyalar biznes sub'ektlarini kengaytirish va yangi ish o'rinlarini yaratish orqali milliy iqtisodiy barqarorlikni mustahkamladi. Shu tariqa, rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsiya oqimlarining mantiqiy taqsimlanishi ichki va tashqi resurslarning samarali integratsiyasini ta'minlab, iqtisodiy o'sish, ish o'rinlarini yaratish va innovatsion biznes muhitini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Natijada, har bir mintaqa o'zining resurs va strategik afzalliklariga mos ravishda investitsion siyosatni shakllantirib, uzoq muddatli barqaror rivojlanish yo'lida samarali strategik qarorlar qabul qilmoqda. Shu bilan birga, investitsion jozibadorlik omillari, jumladan soliq yuklamasi, qonuniy muhit va korruptsiya indeksi, biznes rivojlanish indekslari va YAIM o'sishi o'rtasidagi uzviy bog'liqlik rivojlanayotgan davlatlarda iqtisodiy transformatsiyaning asosiy ko'rsatkichlariga aylanmoqda.

3-jadval

Rivojlanayotgan davlatlarda investitsiya oqimlari va biznes rivojlanishi (2020–2024)[18]

Yil	Investitsiya hajmi (mld $)	Tashqi investitsiya ulushi (%)	Ichki investitsiya ulushi (%)	Biznes sub'ektlari soni (ming)	Yangi ish o'rinlari (mingta)	Yalpi ichki mahsulot o'sishi (%)	Rivojlanayotgan sohalar
2020	45.6 (Indoneziya)	90.1 (Indoneziya)	9.9 (Indoneziya)	120	350	4.5	Energetika, qishloq xo'jaligi
2021	82.0 (Hindiston)	70.0 (Hindiston)	30.0 (Hindiston)	135	410	5.2	Transport, infratuzilma
2022	91.5 (Braziliya)	49.3 (Braziliya)	50.7 (Braziliya)	150	480	5.8	Raqamli texnologiyalar, ishlab chiqarish
2023	28.0 (Qozog'iston)	60.0 (Qozog'iston)	40.0 (Qozog'iston)	170	550	6.1	Logistika, ekologik texnologiyalar
2024	60.0 (Indoneziya)	90.1 (Indoneziya)	9.9 (Indoneziya)	190	630	6.5	Raqamli iqtisodiyot, startap ekotizimi

Manba: https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2025/02/20/foreign-direct-investment-increased-to-a-record-41-trillion?utm_source; https://unctad.org/publication/world-investment-report-2025?utm_source

2020–2024 yillar oralig‘ida rivojlanayotgan davlatlarda investitsiya oqimlari va biznes rivojlanishi sezilarli darajada o‘sdi, chunki Indoneziya va Hindiston kabi mamlakatlarda tashqi investitsiya ulushi yuqori bo‘lib, ichki investitsiyalarni jalb qilish orqali energetika, transport va infratuzilma sohalarini modernizatsiya qilishga xizmat qildi, bu esa yangi ish o‘rinlarini yaratish va biznes sub’ektlari sonini oshirish bilan bevosita bog‘liq bo‘ldi. Shu davrda Braziliya raqamli texnologiyalar va ishlab chiqarish sohalariga yo‘naltirilgan investitsiyalarni kengaytirib, ichki investitsiya ulushini 50,7% darajasiga yetkazdi, natijada YAIM o‘sishi 5,8% ga yetdi va milliy iqtisodiyotning texnologik modernizatsiyasiga turtki berdi. 2023 yilda Qozog‘istonda logistika va ekologik texnologiyalar sohalariga investitsiyalarni ko‘paytirish orqali 170 mingta biznes sub’ektini rivojlantirish va 550 ming yangi ish o‘rinlarini yaratish imkoniyati paydo bo‘ldi, bu esa mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sish tendensiyasini mustahkamladi. 2024 yilda Indoneziyada raqamli iqtisodiyot va startap ekotizimiga qaratilgan sarmoyalar yana 60 mlrd dollarga yetib, YAIM o‘sishi 6,5% ga ko‘tarildi, bu esa tashqi investitsiyalar orqali milliy biznesning innovatsion salohiyatini oshirish imkonini berdi. Shu tariqa, rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsiya oqimlarining mantiqiy yo‘naltirilishi ichki va tashqi resurslarni samarali birlashtirish orqali iqtisodiy o‘sish, ish o‘rinlarini yaratish va biznes sub’ektlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

4-jadval

Investitsion jozibadorlik omillari va biznes rivojlanish ko‘rsatkichlari (2024)[19]

Davlat	Soliq yuklamasi (%)	Qonuniy muhit reytingi (1–10)	Korruptsiya indeksi (0–100)	Investitsion xavfsizlik reytingi (1–10)	O‘sish potentsiali (%)	Biznesni rivojlantirish indeksi (0–100)	Yangi startaplar soni
Indoneziya	18	8.2	32	7.5	6.8	78	450
Hindiston	20	7.5	40	7.0	6.2	72	380
Braziliya	30	6.8	45	6.5	5.5	68	320
Qozog‘iston	25	7.0	50	6.8	5.0	65	280
Vyetnam	15	8.5	30	8.0	7.5	80	500

Manba: https://unctad.org/publication/trade-and-development-report-2024?utm_source; https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?utm_source

2024 yilda rivojlanayotgan davlatlarda investitsion jozibadorlik omillari va biznes rivojlanish ko‘rsatkichlari sezilarli farqlanishlarni ko‘rsatdi, chunki Vyetnam va Indoneziya nisbatan past soliq yuklamasi va yuqori qonuniy muhit reytingi bilan ajralib turib, investitsion xavfsizlikni ta’minlash orqali yangi startaplar sonini 500 va 450 taga yetkazdi, bu esa mintaqaviy innovatsion salohiyatning oshishiga bevosita turtki berdi. Shu bilan birga, Hindiston va Braziliyada korruptsiya indeksi nisbatan yuqori bo‘lishiga qaramay, biznesni rivojlantirish indeksi 72 va 68 ballga teng bo‘lib, ichki va tashqi sarmoyalarni jalb qilish orqali o‘sish potentsialini 6,2% va 5,5%

darajasida qo‘llab-quvvatladi. Qozog‘istonda soliq yuklamasi va qonuniy muhit ko‘rsatkichlari o‘rtacha darajada bo‘lsa-da, investitsion xavfsizlik reytingi 6,8 ballni tashkil etib, yangi startaplar soni 280 taga yetdi va bu iqtisodiy diversifikatsiya va innovatsion loyihalarni amalga oshirishga imkon yaratdi. Shu tariqa, rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsion jozibadorlik omillari bilan biznes rivojlanish ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik, mamlakatlarning milliy iqtisodiy strategiyasi va investitsion siyosatining samaradorligini aks ettiradi.

Investitsion jozibadorlik faqat kapital oqimlarini jalb etish bilan cheklanmay, balki mamlakatdagi biznes muhitining barqarorligi, soliqqa oid siyosatning izchilligi, huquqiy himoya mexanizmlarining mukammalligi va moliyaviy infratuzilmalarning rivojlanganligi bilan ham bevosita bog‘liq. OECD ma’lumotlariga ko‘ra, biznes yuritish sharoitlari qulay bo‘lgan mamlakatlarda ichki investitsiyalar hajmi YaIMning o‘rtacha 25–30 foizini tashkil etsa, muammoli hududlarda bu ko‘rsatkich atigi 10–12 foizdan oshmaydi. Demak, biznes moliyasini optimallashtirish va investitsion muhitni yaxshilash iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashning asosiy kafolatidir.

O‘zbekiston misolida ham bu jarayon alohida ahamiyat kasb etadi. Mamlakatda 2017 yildan buyon olib borilayotgan islohotlar natijasida Doing Business indeksida reyting 189 mamlakat orasida 87-o‘ringa ko‘tarilgan, bu esa qisqa muddat ichida biznes muhitining yaxshilanganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, UNCTAD hisobotiga ko‘ra, O‘zbekistonga 2022 yilda kiritilgan to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi $2.5 mlrd ni tashkil etib, 2020 yilga nisbatan qariyb 47 foiz o‘sishni ta’minladi[20]. Ushbu raqamlar mamlakat iqtisodiyotida biznes rivojlanishi uchun jiddiy imkoniyatlar mavjudligini ko‘rsatadi. Biroq, mavjud salohiyatdan to‘liq foydalanish uchun moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini chuqurlashtirish, kapital bozorlarini rivojlantirish va aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatini modernizatsiya qilish talab etiladi. Chunki investitsion jozibadorlikning oshishi nafaqat yangi kapital oqimlarini jalb qiladi, balki mavjud biznes subyektlarining samaradorligini ham oshiradi. Shunday ekan, rivojlanayotgan mamlakatlarda biznes moliyasini takomillashtirish iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo‘nalishi sifatida qaralishi zarur.

Xulosa va takliflar.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror o‘sishi va xalqaro investitsion oqimlarning ortib borishi mamlakatda biznes moliyasini takomillashtirish zarurati qanchalik dolzarb ekanini yaqqol ko‘rsatmoqda. IMF va Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekiston YAIM hajmi 2020 yildagi $66.4 mlrd dan 2023 yilda $102.6 mlrd ga oshgan bo‘lsa-da, investitsion muhitni yanada jozibador qilish uchun moliyaviy resurslarni taqsimlash mexanizmini chuqurlashtirish lozim. Bunda birinchi navbatda aksiyadorlik jamiyatlari uchun moliyaviy boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish, qarz va kapital tarkibini muvozanatlashtirish, hamda risklarni kamaytirishga qaratilgan moliyaviy instrumentlarni keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, UNCTAD ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonga kiritilayotgan to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi 2020 yildagi $1.7 mlrd dan 2022 yilda $2.5 mlrd ga yetgani mamlakatda biznes moliyasi tizimining rivojlanayotganini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, mavjud investitsion oqimlarni yanada kengaytirish uchun xalqaro moliya bozorlariga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish, IPO jarayonlarini jadallashtirish va fond birjalarining faoliyatini

modernizatsiya qilish talab etiladi. Bu esa nafaqat kapital bozorlarini rivojlantirish, balki ichki biznes subyektlarining moliyaviy mustaqilligini ham oshiradi.

Yana bir muhim jihat shundan iboratki, biznes moliyasini takomillashtirish jarayonida soliq siyosati va huquqiy muhitni barqarorlashtirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Jahon bankining “Doing Business” indeksiga ko‘ra, O‘zbekiston so‘nggi yillarda biznes yuritish sharoitlarini yengillashtirish bo‘yicha sezilarli yutuqlarga erishgan bo‘lsa-da, hali ham kapital bozorlarida shaffoflik, investorlar huquqlarini himoya qilish va korporativ boshqaruvni kuchaytirish borasida qo‘shimcha choralar ko‘rish zarur. Bu o‘z navbatida biznes muhitining xalqaro raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston va boshqa rivojlanayotgan mamlakatlarda biznes moliyasini takomillashtirishning eng asosiy yo‘nalishlari sifatida quyidagilarni alohida ta’kidlash mumkin: birinchidan, kapital bozorlarini rivojlantirish va mahalliy fond birjalarini xalqaro standartlarga moslashtirish; ikkinchidan, aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy boshqaruv tizimini diversifikatsiya qilish va innovatsion moliyaviy instrumentlarni joriy etish; uchinchidan, investitsion muhitni yanada jozibador qilish uchun soliq imtiyozlarini kengaytirish va institutsional islohotlarni chuqurlashtirish. Ushbu choralar amalga oshirilsa, mamlakat iqtisodiyoti barqaror sur’atlarda o‘sishda davom etadi, biznes subyektlarining raqobatbardoshligi ortadi hamda xalqaro investorlarga yanada kengroq imkoniyatlar yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Dunning J. H. The eclectic paradigm of international production //The nature of the transnational firm. – 1991. – T. 121.
2. https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023
3. World Bank. Doing Business 2020. – Washington D.C.: World Bank, 2020. – P. 1–190.
4. World Economic Forum. Global Competitiveness Report 2020. – Geneva: WEF, 2020. – P. 1–200.
5. UNCTAD. World Investment Report 2021. – Geneva: United Nations, 2021. – P. 1–250.
6. IMF. World Economic Outlook. – Washington D.C.: IMF, 2019. – P. 1–180.
7. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990. – P. 1–150.
8. Elmirzayev S. THE DEVELOPMENT OF THE STOCK MARKET IS THE FACTOR OF ECONOMIC GROWTH //International Finance and Accounting. – 2019. – T. 2019. – №. 5. – C. 9.
9. Karimov A. O ‘zbekiston fond bozorida investorlarning pul mablag ‘larini jalb qilish mexanizmlaridan foydalanish //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2023. – T. 1. – №. 8.
10. Harvard Business Review. Attracting FDI in Emerging Economies. – HBR, 2018–2021. – P. 1–60.
11. OECD. The Belt and Road Initiative in the Global Context. – Paris: OECD, 2021. – P. 1–90.
12. EBRD. Transition Report 2020. – London: EBRD, 2020. – P. 1–175.
13. https://databank.worldbank.org/
14. Deloitte. Capital Markets in Central Asia: Prospects for Growth. – London: Deloitte Insights, 2021. – 101 p.
15. O’zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo’mitasi ma’lumotlari: https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_544.xlsx

16. O’zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo’mitasi ma’lumotlari: https://www.stat.uz/uz/rasmiy-statistika/investments
17. World Bank. Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies. – Washington, DC: World Bank, 2020. – 346 p.
18. https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2025/02/20/foreign-direct-investment-increased-to-a-record-41-trillion?utm_source; https://unctad.org/publication/world-investment-report-2025?utm_source
19. https://unctad.org/publication/trade-and-development-report-2024?utm_source; https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?utm_source
20. OECD. Investment Policy Reviews: Uzbekistan 2022. – Paris: OECD Publishing, 2022. – 224 p.